

In deze Telganger:

- Voorwood
- Verspreidingsonderzoek Muizen
- Meetnet Hazelmuis
- Meetnet Bever en Otter
- Meetnet Dagactieve Zoogdieren (konijntellingen)
- Meetnet Vleermuis Transectellingen
- Meetnet Vleermuis Zoldertellingen
- Meetnet Vleermuis Wintertellingen
- Gezocht: Zuid-Limburgse tellers voor meetnetten
- Zoogdierwerkgroep Breda zoekt actieve leden
- 2015 is het Jaar van de Das
- De komst van de bever en de otter in Zeeland
- Agenda

Foto: Ondergrondse woelmuis / © Wesley Overman

Het gaat goed met de zoogdiermeetnetten in het NEM en ook met veel zoogdiersoorten! In deze Telganger lees je meer daarover voor de verschillende meetnetten. Bij het verspreidingsonderzoek van de bever zijn nu alle Nederlandse waterschappen aangesloten, zodat we een landelijk dekkend beeld kunnen presenteren. De soort breidt zich nog steeds uit, net als de otter. Voor het meetnet otter worden nieuwe tellers gezocht om de uitbreiding van de soort bij te houden.

Een andere soort die vooruit gaat is de hazelmuis. Het aantal getelde nesten in 2014 lag hoger dan ooit en ook het aantal getelde routes. Dit laatste dankzij de inzet van een vaste groep vrijwilligers. Ook zij kunnen uitbreiding gebruiken, dus heb je een scherp oog voor nesten in het struikgewas, meld je aan!

Hazelmuisen komen alleen voor in Zuid-Limburg en ook bever en otter komen (nog) niet overal voor in Nederland. Maar kerkzolders die 's zomers kunnen worden geteld op vleermuisen zijn er overal. In Zuid-Limburg en Zuid-Holland zijn nieuwe tellers zeer welkom. Voor het meetnet Vleermuistransecttellingen, dat nu 2 jaar draait met in 2014 9 teams en 27 routes zijn we op zoek naar nieuwe teams. In 2015 willen we met 14 teams 52 routes rijden om data te verzamelen voor trends van algemene vleermuissoorten.

Inmiddels zijn er ook fietsroutes gestart met de batlogger. De eerste resultaten geven onder andere mooi weer, dat de rosse vleermuis nog steeds een 'vroegvlieger' is vergeleken met de laatvlieger. Er zijn dus volop mogelijkheden om in 2015 als nieuwkomer te starten met een zoogdiermeetnet. Daarbij is 2015 door de Zoogdierverseniging uitgeroepen tot het Jaar van de Das. Voor het eerst sinds 2005 willen we weer een goed beeld krijgen van de Nederlandse dassenpopulatie. De dassenwerkgroepen gaan hier in eerste instantie voor op pad. Maar in mijn eigen omgeving valt het me op, hoeveel dassensporen er 'voor het oprapen' liggen als je goed kijkt. Met lichte sneeuw eind januari vond ik op veel plekken loopsporen over bospaden en over balkjes over sloten naar grazige weiljes. Ook nu in vette klei vind ik regelmatig pootafdrukken, maar ook vraatresten, latrine- en snuitputjes. Sowieso is het speuren naar zoogdiersporen enorm enerverend, als je goed kijkt ervaar je de aanwezigheid van veel meer soorten dan je wandelend tegenkomt!

Hans Hollander,
Projectleider NEM-zoogdieren

Verspreidingsonderzoek Muizen

Het Verspreidingsonderzoek Muizen levert inzicht in de verspreiding van de verschillende soorten muizen en spitsmuizen in Nederland, maar geeft daarnaast ook informatie aangaande trendontwikkelingen van deze soorten. In de Telganger van oktober 2014 wordt ingegaan op de berekening van verspreidingsmodellen op basis van braakbalgegevens, waaruit het grote belang van het verzamelen en pluizen van braakballen voor de CBS-rapportages blijkt.

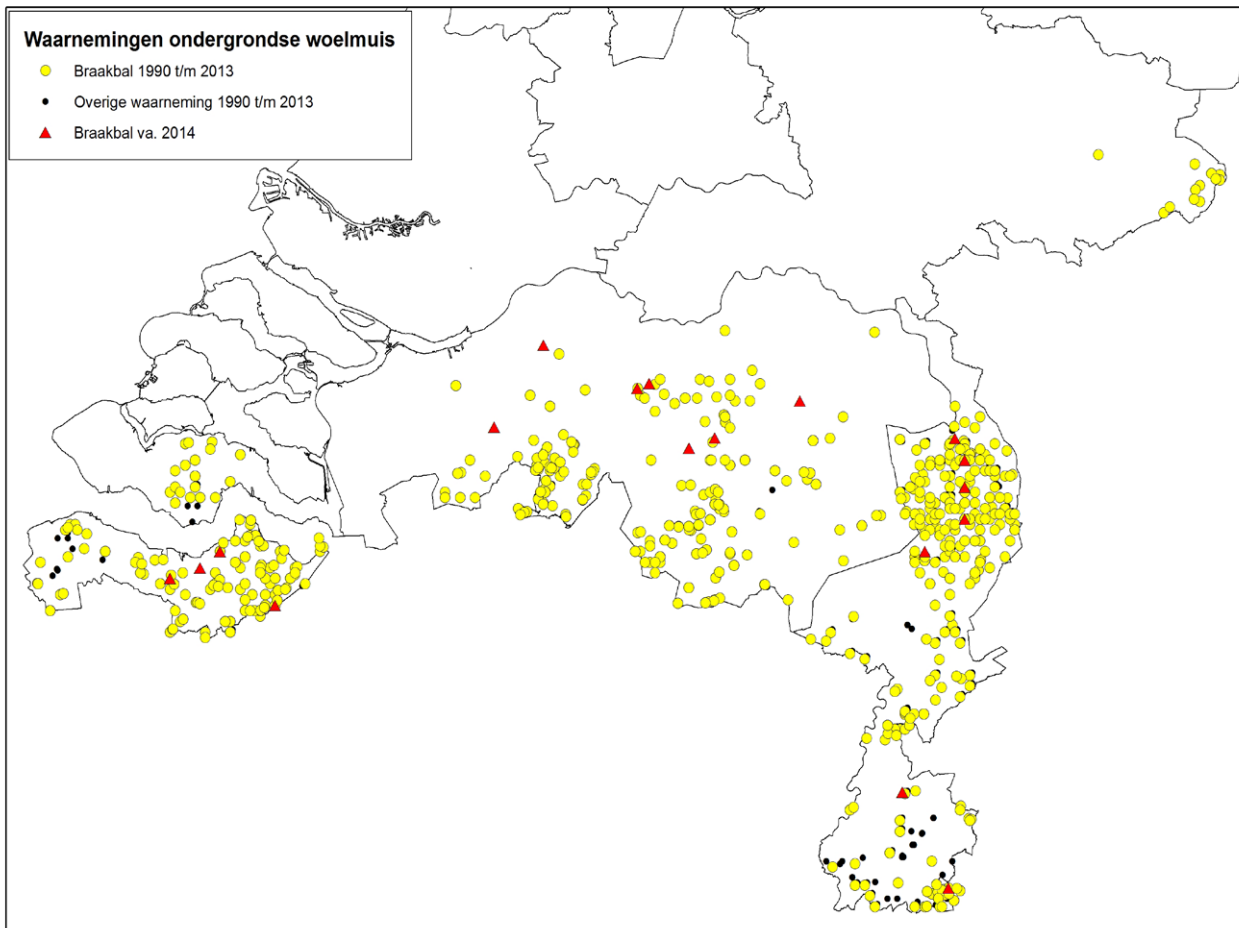
Om nog betere uitspraken te kunnen doen aangaande trendontwikkelingen, wordt vanaf nu geprobeerd het verzamelen van braakballen strakker aan te sturen. In plaats van elk jaar zoveel mogelijk verschillende locaties te bemonsteren (voldoende voor alleen het verspreidingsonderzoek), wordt vanaf nu geprobeerd locaties (of kilometerhokken) die representatief zijn voor de belangrijkste soorten minimaal twee opeenvolgende jaren te bemonsteren. Het gaat dan met name om de voor het beleid meest relevante soorten: noordse woelmuis (Bijlage II en IV van de Habitatrichtlijn), waterspitsmuis en grote bosmuis (typische soorten van een aantal Natura 2000-habitattypen), met daarnaast de aandachtsoort

ondergrondse woelmuis. Omdat een soort als de ondergrondse woelmuis in rapportages vaak minimaal aan bod komt, wordt het tijd om het belang van het Verspreidingsonderzoek Muizen voor het inzicht in de verspreiding van ook deze soort aan te geven.

Ondergrondse woelmuis

De ondergrondse woelmuis staat er om bekend moeilijk te vangen te zijn met inloopvallen, maar kerkuilen schijnen minder problemen te hebben de soort te pakken te krijgen. Verreweg de meeste ondergrondse woelmuisdata zijn dan ook afkomstig uit het braakbalonderzoek, beperkt aangevuld met gegevens vanuit het onderzoek met inloopvallen, doodvondsten en zichtwaarnemingen.

De ondergrondse woelmuis is een voornamelijk Europese soort, die in Nederland de noordwestelijke grens van zijn areaal bereikt. De soort moet het met name hebben van het kleinschalige landschap, met een voorkeur voor overgangen in dichte vegetaties van grassen en kruiden. In de veelal kleine territoria speelt het grootste deel van het leven (zoals de naam al suggereert) zich ondergronds af. De soort graaft

Figuur 1: Vondsten van ondergrondse woelmuis uit het braakbalonderzoek in de periode 1990-2013 (gele stippen) en 2014 (rode driehoeken). Overige vondsten en vangsten zijn weergegeven met zwarte stippen.

eigen gangen, maar kan ook die van mollen of andere woelmuizen gebruiken. Dat ondergrondse woelmuizen duidelijk zijn aangepast aan het ondergrondse leven is ook te zien aan het kleine formaat en de duidelijk afgeplatte schedel. Kerkuilen weten de soort wel te vangen, maar door het feit dat ondergrondse woelmuizen ten opzichte van andere woelmuizen relatief veel meer ondergronds opereren, is het aandeel ondergrondse woelmuizen in een partij meestal beperkt tot één of enkele exemplaren.

Figuur 1 maakt duidelijk dat het vooral de gegevens vanuit het braakbalonderzoek zijn die het verspreidingsbeeld van de ondergrondse woelmuis in Nederland bepalen. Vangsten en vondsten vormen slechts een beperkt aandeel in dit beeld.

Ondergrondse woelmuizen worden in principe niet boven de grote rivieren aangetroffen. Alleen in de Achterhoek, en met name rond Winterswijk, komt de soort boven de Rijn voor. Dit gebied maakt deel uit van het verspreidingsgebied richting het oosten in Duitsland. In Nederland zitten nog flinke gaten in het verspreidingsgebied, veroorzaakt doordat gebieden ongeschikte biotopen bevatten, maar ongetwijfeld ook omdat er uit een aantal gebieden nog niet voldoende

braakbalmateriaal verzameld is. Een opgave voor de komende jaren.

Tot slot

Nieuw braakbalmateriaal van kerkuilen, en niet alleen vanuit het verspreidingsgebied van de ondergrondse woelmuis, blijft zeer welkom. Daarnaast blijven we zoeken naar personen die het braakbalmateriaal kunnen analyseren, de zogenaamde pluizers. Het blijft lastig mensen te vinden die op deze manier structureel een bijdrage aan het project kunnen leveren. En helaas stoppen er af en toe vrijwilligers met pluizen die al jarenlang deel uitmaakten van het team. Begin van dit jaar hebben we afscheid genomen van Ad Grijseels uit Oosterbeek, die samen met Foeke Tjalma jarenlang heeft geplozen en in meer dan 15 jaar meer dan 100.000 (!) prooien analyseerde, wat hij terecht een mooi moment vond om zich op andere zaken te gaan richten. Grote dank voor al dit werk en voor de gezelligheid tijdens de vele keren dat we de resultaten doornamen.

Het VO Muizen team:

Maurice La Haye, Dick Bekker, Neeltje Huizenga, Martijn van Oene en Tom van der Meij (CBS)

Hazelmuis meetnet in 2014: een topjaar!

De verwachtingen waren en zijn hooggespannen; is 2014 een recordjaar geworden voor de hazelmuis? Het blijft nog even spannend, want de indexen worden momenteel berekend door het CBS. Wel kan alvast verklapt worden dat het aantal getelde nesten hoger ligt dan ooit (mogelijk meer dan 500), evenals het aantal getelde routes (bijna 50). Knap werk van de vaste groep van tellers die weer kilometers bosrand hebben afgezocht.

De hoge aantallen nesten in 2014 geven aan dat het goed gaat met de hazelmuis. Alle beheermaatregelen van de afgelopen jaren werpen hun vruchten af, waardoor 'goede jaren' zich ook vertalen in grotere aantallen getelde nesten. Net als veel andere knaagdieren kunnen hazelmuizen in 'goede' jaren veel jongen krijgen, waardoor de populatie snel toeneemt en daarmee het aantal aan te treffen nesten. Hazelmuispopulaties groeien lang niet zo snel als woelmuizen, maar voldoende snel om duidelijk hogere aantallen nesten op te leveren onder gunstige omstandigheden. Wat nu precies die 'gunstige omstandigheden' zijn is voer voor speculatie. Vermoedelijk een combinatie van gunstige weersomstandigheden, veel voedsel en weinig predatie. Door correlaties te leggen tussen de opgebouwde lange tijdreeks van aantallen en jaarlijkse variaties in de genoemde omstandigheden, hebben we de mogelijkheid om dit te ontrafelen.

Minder leuk is dat sommige tellers hebben moeten constateren dat delen van hun bosrand ongeschikt waren voor hazelmuizen. Vaak zijn dit 'beheer-ongelukjes' die niet te voorkomen zijn, al blijft waakzaamheid geboden. Zeker bij bosranden die niet in beheer zijn bij één van de TBO's. Het gaat namelijk vaker fout als er een externe aannemer wordt ingeschakeld die onvoldoende wordt geïnstrueerd. Het blijft opletten, maar al met al is het aantal incidenten gelukkig erg klein.

Tegelijkertijd moet geconstateerd worden dat beheeringrepen op termijn ook noodzakelijk zijn voor de hazelmuis. De bosrand groeit door en zal uiteindelijk ongeschikt worden voor de hazelmuis. Het verplaatsen van het raster verder het weiland in kan ook niet eeuwig doorgaan, waardoor het soms onvermijdelijk is dat stukken bosranden worden beheerd en tijdelijk ongeschikt zijn voor de hazelmuis. Het devies daarbij is 'maatwerk' en 'cyclisch beheer'.

Volgens de gedragscode bosbeheer kunnen ingrepen in hazelmuis-biotop slechts in een korte periode tijdens de winter uitgevoerd worden, omdat de

hazelmuis relatief laat in winterslaap gaat en omdat de werkzaamheden al vroeg in het voorjaar gereed dienen te zijn om schade aan andere soorten te voorkomen. Het is voor beheerders daardoor een hele uitdaging om beheeringrepen uit te voeren zonder de aanwezige natuurwaarden waaronder de hazelmuizen te schaden. Het wordt echter nog lastiger omdat het erop lijkt dat hazelmuizen lokaal in de strooisellaag overwinteren en bij beheeringrepen mogelijk in de knel komen. Onderzoek naar de overwinteringsplekjes van de hazelmuis zal duidelijk moeten maken waar ze precies overwinteren. Tegenwoordig denk je dan al snel aan zenderonderzoek, maar dat is een hele uitdaging, omdat hazelmuizen te licht zijn voor veel van de standaardzendertjes. Uiteindelijk zal uitgezocht moeten worden waar en in welke periode beheeringrepen dan wel uitgevoerd kunnen worden of anders gesteld, welk beheer het minste ongemak oplevert voor de hazelmuis. In nauwe samenwerking met de terreinbeheerders en andere deelnemers aan het provinciale 'hazelmuis-platform' zal geprobeerd worden daar in 2015 meer aandacht aan te besteden.

Foto: Hazelmuis / © Ruud Foppen

Samenwerking

Voor de bescherming van de Hazelmuis in Limburg werkt het Bureau van de Zoogdierverseniging nauw samen met andere organisaties: de provincie Limburg, Adviesbureau Natuurbalans, Stichting Ark, Natuurpunt Studie (Vlaanderen), IKL, Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer, Het Limburgs Landschap, Gaiazoo Kerkrade, Waterschap Roer en Overmaas, Gemeente Vaals, Gemeente Gulpen-Wittem, Regionaal Landschap Haspengouwen (Vlaanderen), Natuurrijk Limburg en de Mergellandcoöperatie

Het Meetnet Hazelmuis team:

Maurice La Haye, Wesley Overman, Neeltje Huizenga, Martijn van Oene en Tom van der Meij (CBS)

Meetnet Bever en Otter

Inmiddels hebben alle 23 waterschappen toegezegd aan het meetnet deel te nemen en daarmee is het meetnet over geheel Nederland uitgerold.

Bever

Dankzij de deelname van alle waterschappen wordt het beeld van het actuele voorkomen van de bever steeds completer. Momenteel komen de gegevens over 2014 vanuit de waterschappen binnen en die laten zien dat de uitbreiding verder doorzet. Een opvallende uitbreiding betreft een bever die zich in Friesland heeft gevestigd. In 2011 vestigde zich ook al een bever in Friesland, maar dit dier werd toen weggevangen. De bever die zich nu heeft gevestigd is nog alleen, maar we hopen dat er binnenkort een partner bijkomt. Verder ondernam een bever vanuit Noord-Brabant een ontdekkingsstocht in Zeeland (zie elders in deze Telganger) en verbleef korte tijd een bever in Noord Holland bij Enkhuizen. Dit dier is waarschijnlijk langs de dijk Enkhuizen-Lelystad richting Noord-Holland getrokken, maar is blijkbaar niet gebleven.

Otter

Het veldseizoen voor de otter zit er inmiddels op (tot 1 april). Het blijkt dat er in Flevoland op meer locaties otters actief zijn, dan eerst bekend was. Otters hebben inmiddels ook de Dinkel in Twente bereikt. Bij recent onderzoek door het Bureau van de Zoogdierverseniging zijn langs de IJssel ten noordoosten van Arnhem op meerdere plekken ottersporen aangetroffen. Er lagen daar zelfs ottersporen op een beverburcht. Ook verder stroomafwaarts zijn langs de IJssel ottersporen aangetroffen.

Er is echter ook slecht nieuws te melden. In de Nieuwkoopse Plassen werd begin 2015 een vrouwtje dood aangetroffen. Nu maar hopen dat er snel een nieuwe dame opduikt. De kans daarop is reëel, want de resultaten van de genetische monitoring, die door Alterra wordt uitgevoerd, laten zien dat de populatie nog steeds toeneemt. Al zijn er wel zorgen over toenemende inteelt. Om dit gevaar tegen te gaan, zijn er plannen om op enkele locaties nieuwe onverwante otters uit te zetten.

Nieuwe deelnemers gezocht!

Dankzij de toename van de otter zijn er ook meer vrijwilligers nodig om de uitbreiding te kunnen volgen. Daarom zijn we op zoek naar enthousiaste mensen die mee willen gaan doen met de ottermonitoring. Vooral in de provincies Friesland, Groningen, Drenthe, Overijssel, Flevoland en Gelderland kunnen we nog deelnemers gebruiken. Je kunt je daarvoor opgeven via onze website.

Het Meetnet Bever en Otter team:

Vilmar Dijkstra, Wesley Overman, Martijn van Oene en Tom van der Meij (CBS)

Foto: Bevervraat / © Fons Bongers

Foto: Bever / © Fons Bongers

Eerste bever(sporen)waarneming in Zeeland

Zeeland was de laatste Nederlandse provincie waar nog geen bevers, of sporen van bevers, waren waargenomen. Op 1 juli 2014 kwam hier verandering in en werden door Pepijn Calle vrij verse knaagsporen gevonden in het natuurgebied Plaat van de Vliet. Dit natuurgebied bevindt zich aan de westkant van het Krammer-Volkerak en wordt beheerd door Stichting Het Zeeuwse Landschap.

Aangezien het vraatsporen aan vrij dunne wilgentakken waren, werd de waarneming in eerste instantie als onzeker ingevoerd. Op basis van de dikte van de takken kon beverrat immers niet helemaal uitgesloten worden. Een gerichte inventarisatie per kajak op 4 september 2014 leverde geen nieuwe vraatsporen in het Zeeuwse deel op. In het nabijgelegen natuurgebied Slikken van de Heen Oost (gelegen in Noord-Brabant) werden wel vraatsporen in een nieuw km-hok gevonden. Tijdens het jaarlijkse zoogdierkamp van de Zoogdierwerkgroep Zeeland (3-5 oktober 2014) werden er bij een gerichte inventarisatie geen sporen in het Zeeuwse deel gevonden. Er is toen ook (per boot) gezocht in het Zuid-Hollandse en Brabantse deel van het Krammer-Volkerak en langs het Schelde-Rijn kanaal. Dat leverde in het Brabantse deel een nieuw km-hok op in de Dintelse Gorzen en twee nieuwe km-hokken met verse vraatsporen langs het Schelde-Rijn kanaal. Aan de Zeeuwse kant van het kanaal staan nauwelijks bomen en struiken en werden geen vraatsporen gevonden.

Op 14 januari dit jaar werd echter op een eilandje nabij de eerste vindplaats in de Plaat van de Vliet, tijdens het plaatsen van fotovallen door Bas de Maat, alsnog oude vraatsporen (vermoedelijk afkomstig uit 2014) gevonden. Hierbij werden ook enkele dikkere afgeknaagde takken aangetroffen. We kunnen nu dus met zekerheid stellen dat er zich kortstondig een bever in Zeeland heeft opgehouden. Vermoedelijk heeft deze zich uiteindelijk net over de provinciegrens in Noord-Brabant in de Slikken van de Heen Oost gevestigd.

De komst naar Zeeland werd al langer verwacht gezien de aanwezigheid in het Krammer-Volkerak sinds 2011 (omgeving Ooltgensplaat). Aan de oostkant van het Krammer-Volkerak bevinden zich momenteel naar schatting 2 bevers, waarvan er eentje rondom het havenkanaal van Ooltgensplaat vraatsporen achterlaat. Een vermoedelijk tweede exemplaar houdt zich op in de Hellegatsplaten, waar op het centrale deel en aan de oostkant (nabij de Volkeraksluizen) van dit natuurgebied vraatsporen gevonden zijn. Hoe

bevers het Krammer-Volkerak bereikt hebben is niet zeker, het kan via het water door de sluizen of over land bij deze sluizen. Aan de Hollands Diep zijde van de Volkeraksluizen, bij het Hellegatsplein, zijn ook vraatsporen aangetroffen. Er zijn tot nu toe geen aanwijzingen voor voortplanting in het Krammer-Volkerak (med. E. Linnartz & D. van Straalen).

De uitbreiding in het Krammer-Volkerak gaat vermoedelijk maar langzaam vanwege de slechte verbinding met het Haringvliet/Hollands Diep. Gezien de geïsoleerde ligging bestaat hierdoor ook op termijn het risico op inteelt. Geschikt leefgebied is in ieder geval op grootte schaal aanwezig. We zullen de komende jaren blijven monitoren om te zien hoe de prille populatie zich zal ontwikkelen.

Figuur 2: Verspreiding van de Bever in het Krammer Volkerak. Alleen het hok uiterst links bevindt zich in Zeeland. De 8 hokken in het zuidwestelijk deel komen allen uit 2014 en betreffen vermoedelijk één bever.

Pepijn Calle & Bas de Maat,
Beide werkzaam bij Stichting het Zeeuwse Landschap
en daarnaast actief bij de Zoogdierwerkgroep Zeeland

Meetnet Bever en Otter (ingezonden)

Meetnet otter in Utrecht

In Utrecht is in januari 2015 begonnen met het zoeken naar ottersporen. Door een klein groepje zijn de randen aan de noordkant van rivier de Eem, grenzend aan Eemmeer, afgezocht. Helaas is er nog niets gevonden. In maart is in het Utrechtse Plassengebied gezocht en daarnaast nabij de Blauwe Kamer in

Rhenen, omdat hier vorig jaar in de buurt ottersporen (eenmalig) zijn gevonden. Ook hier verder nog geen resultaat.

Ron Martens
Regiocoördinator provincie Utrecht

Foto: de Utrechtse vrijwilligers

Meetnet Dagactieve Zoogdieren (konijntellingen)

Inmiddels zijn de veldgegevens over 2014 aan het CBS geleverd. Alleen de gegevens van één route ontbreken nog in de dataset. Uit de gegevens komt naar voren dat het konijn in de duinen zich verder herstelt, maar dat het herstel in het noordelijke deel van Noord-Holland achterblijft. In het najaarsnummer wordt verder op de resultaten over 2014 ingegaan. Inmiddels zijn de voorjaarsstellingen in volle gang. We zijn benieuwd of het herstel verder doorzet.

Het Meetnet Dagactieve Zoogdieren team:
Vilmar Dijkstra, Wesley Overman, Martijn van Oene en Tom van der Meij (CBS)

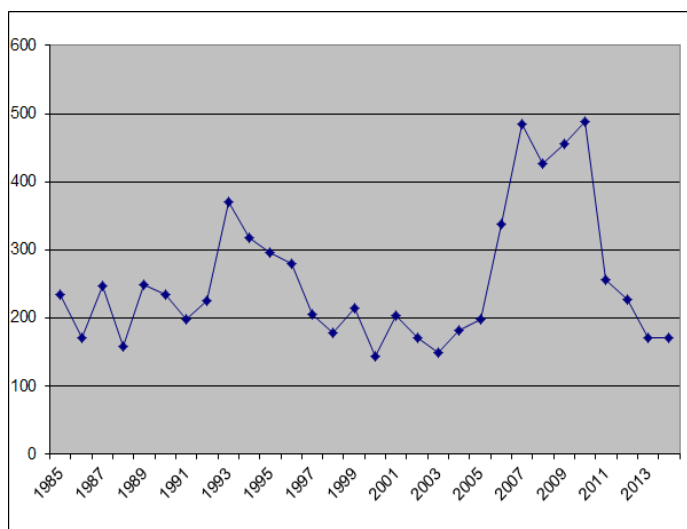

Foto: Konijn / © Ernst Dirksen

Meetnet Dagactieve Zoogdieren (ingezonden)

Konijntellingen AWD 2014

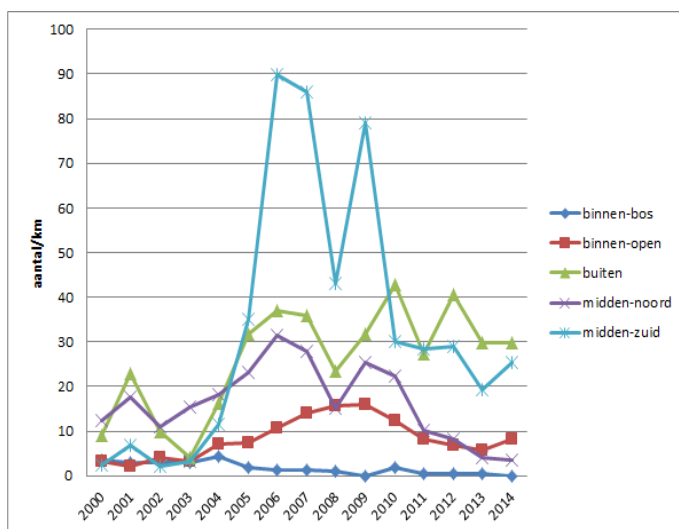
Elk jaar worden in de AWD konijnen geteld volgens een vaststaande methode langs een vaste route. Aan deze tellingen doen ook vrijwilligers mee. In het voorjaar van 2014 blijken er evenveel konijnen geteld te zijn als in het voorjaar van 2013. De gesommeerde maxima van alle secties laat zien dat het beeld van rond het jaar 2000 zich lijkt te herhalen. De “vette jaren” van 2006 tot en met 2010 lijken we achter ons gelaten te hebben.

Figuur 3: Som van maximale aantallen op secties in de lente tot en met 2014.

Mark van Til en Annelies Botschuijver

In het najaar van 2014 laat de trend een kleine toename zien. Bij uitsplitsing naar landschapszones blijkt dat deze toename vooral in het binnen- en middenduin van de zuidelijke AWD plaatsvindt. Het zuidelijk deel van het middenduin (van Achterhaasveld tot Zweefvliegveld) is momenteel een van de betere deelgebieden, het open binnenduin in de zuidelijke AWD (van Sasbergen tot Zegveld) is een van de mindere. Het aantal konijnen in het noordelijke middenduin (van Rozenwaterveld tot Groot Zwartevelt) is verder afgenomen.

Figuur 4: Som van maximale aantallen per kilometer op de secties verdeeld naar landschapszones in de herfst van 2000 t/m 2014.

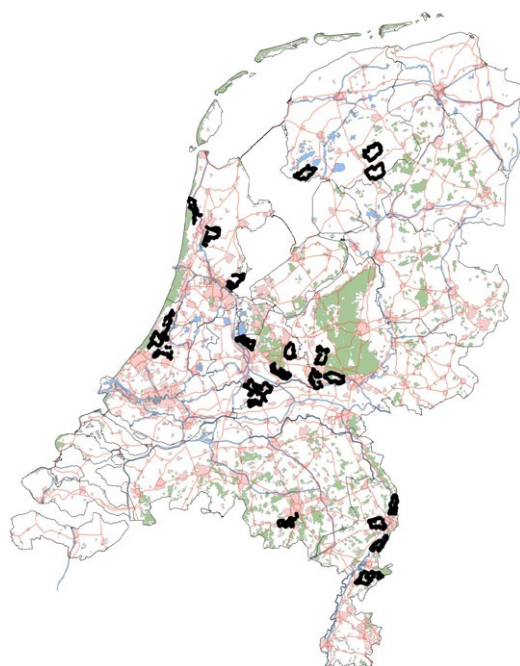
Meetnet Vleermuis Transecttellingen

Stand van zaken begin 2015

Het jaar 2014 was het tweede jaar voor het meetnet NEM-VTT. Negen teams zijn op pad gegaan op 27 routes. Daarnaast hebben drie teams ook nog tijd gevonden om een fietsroute te rijden. In totaal zijn in twee jaar nu bijna 10.000 waarnemingen vastgelegd (zie tabel 1). Figuur 5 geeft de routes van het meetnet weer.

In het NEM-VTT geven deelnemers geven zelf aan welke soorten in de opnamen zitten en het Bureau van de Zoogdierverseniging valideert deze waarnemingen. Nagenoeg alle gegevens uit 2013 zijn nu gevalideerd en zo'n 74% van de data uit 2014 is nu binnen. Hiervan is 70% gevalideerd.

Opvallend is dat deelnemers de geleerde geluidskennmerken goed toepassen. Afhankelijk van

Figuur 5: De in 2014 uitgevoerde transecten.

Meetnet Vleermuis Transecttellingen

Tabel 1: Het meetnet in cijfers.

	Teams	Routes ¹	Auto transect tellingen	Fiets transect tellingen	Waarnemingen	Data gevalideerd
2013	4	13	21	5	~2400	96%
2014	9	30	52	8	~7200	70%

¹ Een route wordt in een specifieke periode van het jaar en binnen een bepaalde tijd gereden. Dit noemen wij een transect. Ieder transect wordt twee keer gereden. De individuele ritten noemen wij een transecttelling.

de teams is 75-95% van de determinaties juist. En dat terwijl een groot deel van de deelnemers nog nooit met vleermuisgeluiden had gewerkt! De combinatie van herkenningsoftware en gerichte training lijkt dus een goed te werken.

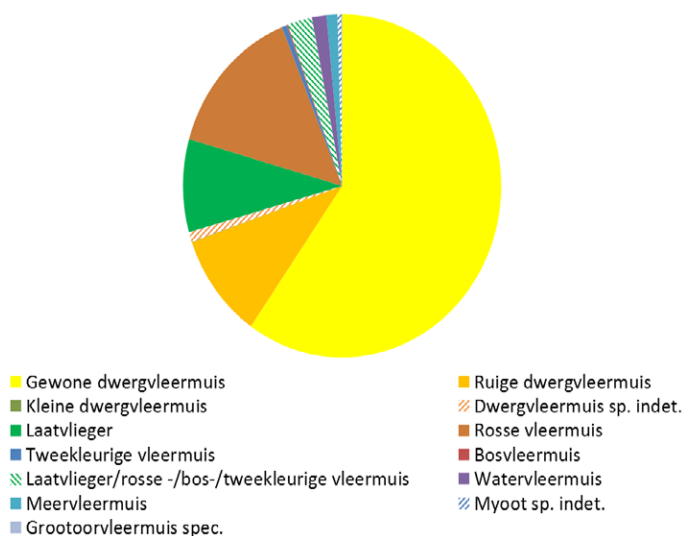
Deelnemers sturen de waarnemingen via een internetportal naar het Bureau van de Zoogdierverseniging. Dat portal kende nogal wat problemen in 2014, mede door software aanpassingen van de herkenningsoftware. De problemen zijn nu –grotendeels– opgelost. Voor 2015 zijn geen aanpassingen aan het portal gepland.

Soorten

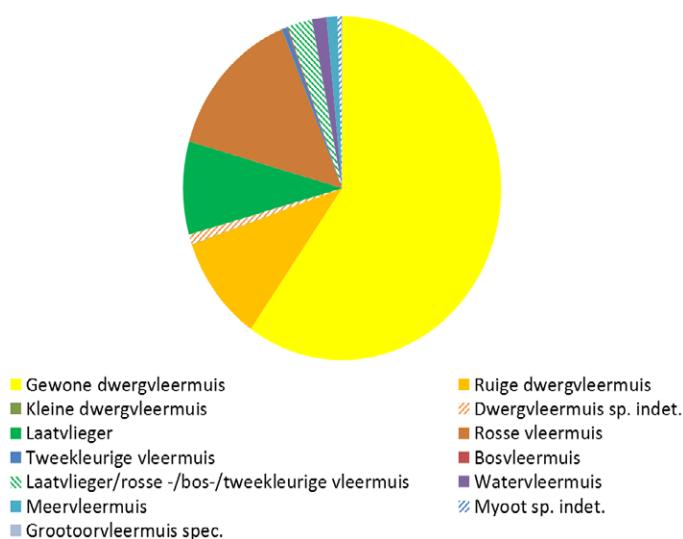
Figuur 6 en 7 geven de verdelingen over de soorten van de gevalideerde opnamen weer. In 2013 en 2014 werd tijdens de transecttellingen gewone dwergvleermuis het meeste opgenomen (resp. 60 en 66%), gevolgd door rosse vleermuis (resp. 14 en 10%), laatvlieger (beide jaren 9%) en ruige dwergvleermuis (resp. 10 en 9%). Overige soorten zijn veel minder vaak waargenomen. Water- (~1%) en meervleermuis (1%) zijn ook opgepikt. Zo'n 3% van de opnamen was niet goed genoeg om dwergvleermuisen spec., *Eptesicus/Nyctalus/Vespertilio* en *Myotis* spec. op naam te brengen. In de overige 1-1,5% zitten zeldzame soorten als bosvleermuis, kleine dwergvleermuis en tweekleurige vleermuis.

Een vergelijking tussen 2013 en 2014

De al gevalideerde data van 2014 laat nauwelijks een ander beeld zien dan die van 2013. Alleen het percentage rosse vleermuis en tweekleurige vleermuis is iets lager in 2014 ten opzichte van 2013 en het aandeel gewone dwergvleermuisen iets hoger. In beide jaren is het aandeel rosse vleermuisen en laatvliegers met 10-12% hoog. Dit geeft aan dat de strategie om meer rosse vleermuisen en laatvliegers in de tellingen te krijgen werkt. Het weer in de nazomer van 2014 was duidelijk beter dan in 2013, toen het maar beperkt mogelijk was om bij goed weer een transect te rijden. Dit jaar was bijna iedere avond een goede avond. Alleen diegenen die het rijden van de routes tot het laatste week van augustus hadden uitgesteld, moesten wachten tot begin september op beter weer.

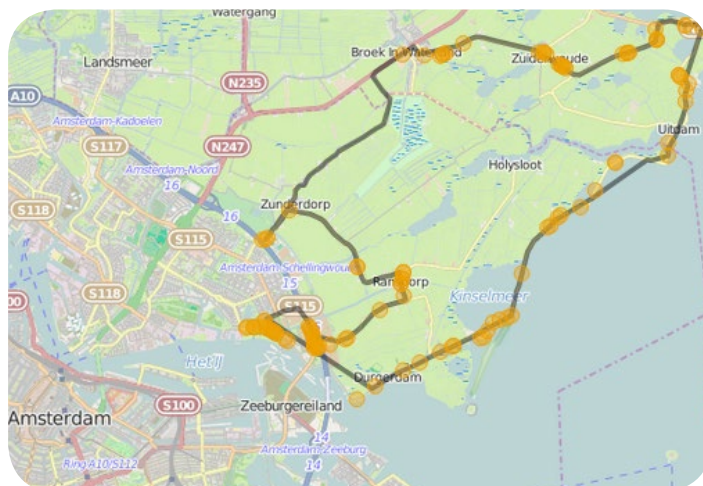
Figuur 6: Verdeling van de soorten in 2013.

Figuur 7: Verdeling van de soorten in 2014 (alleen gevalideerde data).

Foto: Het mooiste waarschuwbord van 2014.

Figuur 8: Vleermuizen ook onder de rook van Amsterdam.

Starttijdevaluatie

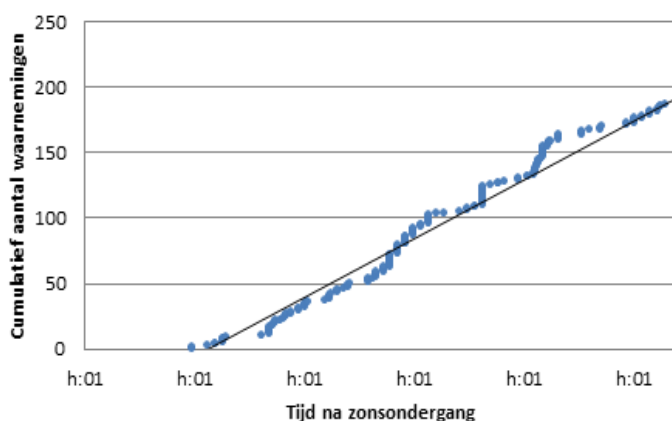
De telling startte in 2013 vanaf zonsondergang. In de omringende landen start men meestal 30-45 minuten na zonsondergang. Hiervoor is echter bewust gekozen om zoveel mogelijk rosse vleermuizen en laatvliegers op de transecten te kunnen aantreffen. Verschillende vrijwilligers meldden dat zij de eerste kwartier geen enkele vleermuis hadden gehoord. Het is bekend dat vleermuizen vaak later in de nacht meer in open gebied gaan jagen. Hierop is begin 2014 besloten dat vrijwilligers met transecten in open gebied een kwartier later konden starten.

Maar was deze keuze juist? Hiervoor zijn alle waarnemingen per soort cumulatief uitgezet tegen de tijd ten opzichte van zonsondergang. De resultaten zijn uitgewerkt voor alle soorten en voor beide jaren. Figuur 9 en 10 geven de resultaten weer voor twee doelsoorten, de rosse vleermuis en de laatvlieger in 2013. Figuur 11 laat de resultaten zien voor de watervleermuis (geen doelsoort).

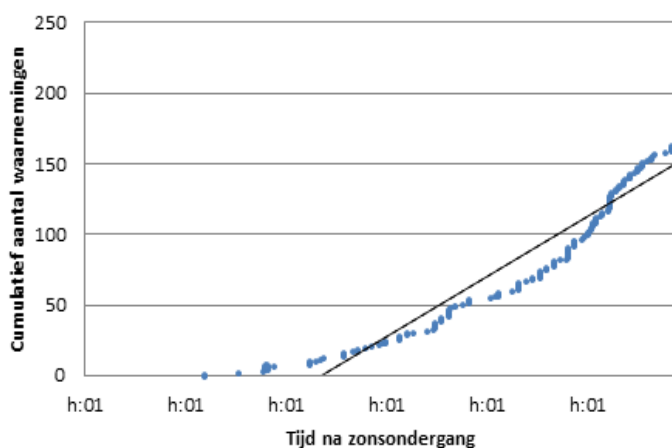
Je ziet voor de meeste soorten een vrij rechte lijn in het eerste uur na het verschijnen van het eerste dier. Dit wil zeggen dat de trefkans in het eerste uur van de nacht redelijk constant is. Maar na het eerste uur buigt de lijn voor sommige soorten naar beneden en neemt de trefkans af. Figuur 9 geeft aan dat na een uur de trefkans voor rosse vleermuizen kleiner wordt: je kan dus op een transect ook te lang onderweg zijn. Tabel 2 geeft het tijdstip van de eerste opname per soort van alle transecttellingen samen en ook wanneer gemiddeld de eerste vleermuis per soort op een transecttelling gehoord werd (het snijpunt met de x-as). De volgorde van soorten is zoals verwacht; eerst rosse vleermuizen, dan gewone dwergvleermuizen, dan laatvliegers, ruige dwergvleermuizen, watervleermuizen en meervleermuizen. De oude naam vroegvlieger voor rosse vleermuizen is dus nog steeds terecht.

Wat ook opvalt, is dat in 2014 de eerste vleermuizen

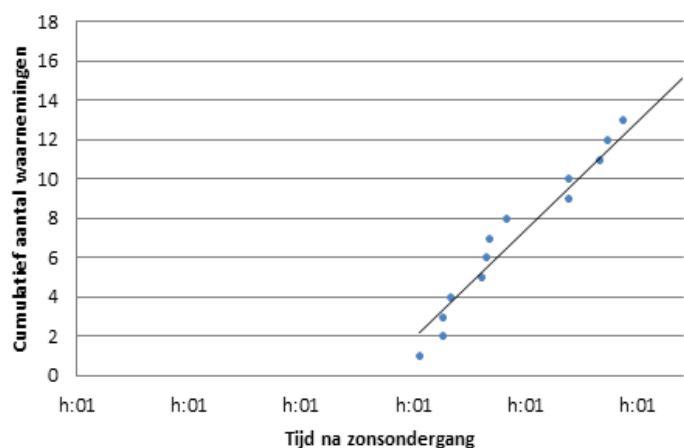
(bij bijna alle soorten) zo'n 10-15 minuten eerder werden gehoord. Mogelijk is dit het gevolg van het slechtere weer aan het einde van de zomer van 2013. Er is geen verschil in de uitkomsten van deze analyse tussen de routes gestart in 2013 en gestart in 2014.

Figuur 9: Cumulatief aantal waarnemingen van rosse vleermuizen ten opzichte van de zonsondergangtijden in 2013 op de transecttellingen.

Figuur 10: Cumulatief aantal waarnemingen van laatvliegers ten opzichte van de zonsondergangtijden op de transecttellingen 2013.

Figuur 11: Cumulatief aantal waarnemingen van watervleermuizen ten opzichte van zonsondergang in 2013 op de transecttellingen.

De analyse van de resultaten van 2013 en 2014 geeft aan dat 15 minuten na zonsondergang starten voor twee van de drie meetnet soorten de meest optimale tijd is.

Onze aanbeveling is daarom de telling 15 minuten na zonsondergang te starten en dit voor alle routes.

Tabel 2: Resultaten van de starttijd analyse.

	2013 Eerste dier	2013 Gemiddeld eerste dier per telling	2014 Eerste dier	2014 Gemiddeld eerste dier per telling
Rosse vleermuis	+14 min	+16 min	-10 min	<15 min*
Gewone dwergvleermuis	+16 min	+26 min	+ 4 min	<15 min*
Laatvlieger	+17 min	+33 min	+7 min	+ 22 min
Ruige dwergvleermuis	+22 min	+38 min	+18 min	+ 30 min

*De meeste routes in 2014 starten na +15 minuten na zonsondergang, waardoor eerdere activiteit niet gemeten is.

Buitenland

Waarom starten vrijwilligers in het buitenland later met hun transecttellingen dan in Nederland? In omringende landen zijn *Myotis*-soorten zoals watervleermuis en baardvleermuis ook meetnetsoorten in de transecttellingen. Deze worden veel later in de nacht opgepikt (zie figuur 11). Deze soorten worden in Nederland al gevolgd in het meetnet NEM Wintertellingen en NEM Zoldertellingen.

Toekomst

Ook in 2015 breiden we het meetnet verder uit. We zoeken nog diverse teams van circa 5 personen die routes willen rijden in de omgeving van het Gooi, Achterhoek, Noord Overijssel en Noord Veluwe (zie www.zoogdiervereniging.nl/nem voor aanmeldingen). Nu twee jaar aan data is verzameld, zijn we begonnen te bekijken of de data voldoen aan de eisen voor een trendanalyse. De eerste analyses laten zien dat de data goed bruikbaar zijn: de variatie tussen transecten van een zelfde route in één jaar is niet al te groot en het aantal waarnemingen per doelsoort is voldoende. Ook lijkt de autocorrelatie tussen waarnemingen niet te groot. Autocorrelatie is in dit geval dat er meerdere waarnemingen van één individuele vleermuis zijn. Dat zou niet goed zijn, want dan kun je geen betrouwbare trend van de populatie maken.

Dank

Zonder vrijwilligers, geen meetnet. Zonder flexibiliteit van de deelnemers, geen ontwikkelend meetnet. Bedankt allemaal!

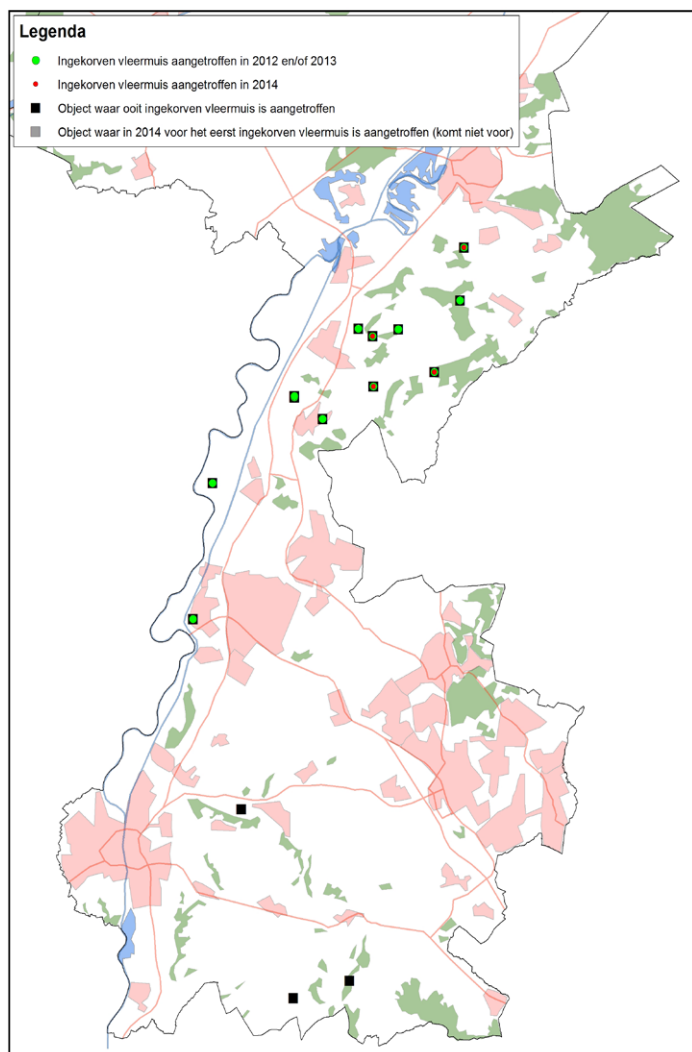
Het Meetnet Vleermuis Transecttellingen team:
Marcel Schillemans, Eric Jansen, Neeltje Huizenga,
Martijn van Oene en Tom van der Meij (CBS)

Meetnet Vleermuis Zoldertellingen

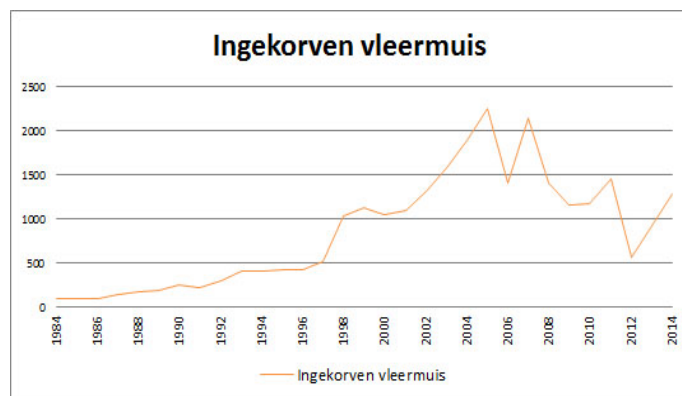
Het NEM Meetnet Vleermuis Zoldertellingen geeft de trends van de populatie ontwikkelingen van ingekorven vleermuis en de grijze grootoorvleermuis. Daarnaast wordt de verspreiding van verschillende vleermuissoorten onderzocht. De gegevens worden vanaf 2007 door vrijwilligers verzameld. Daarnaast maakt het meetnet dankbaar gebruik van reeds eerder verzamelde gegevens van grijze grootoorvleermuizen en ingekorven vleermuizen.

Ingekorven vleermuis

De ingekorven vleermuis was in Nederland bekend uit twee kraamverblijven in Limburg: Lilbosch en Maria Hoop. De trend is sterk positief sinds 1996. In 2012 bleek een groot aantal dieren afwezig. Sindsdien weten we dankzij onderzoek dat er meerdere plekken in de omgeving zijn waar de dieren –ook in de kraamtijd– verblijven. Ook deze verblijven zijn opgenomen in de index. De 'dip' van 2012 is voorbij en de aantallen zijn terug op het niveau van 2009-2010.

Figuur 12: Overzicht objecten voor de ingekorven vleermuis.

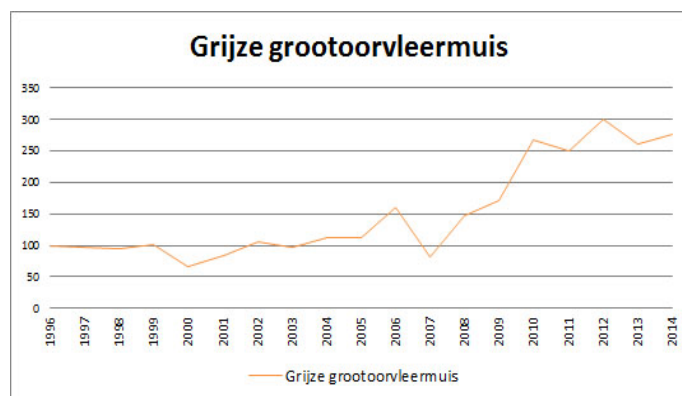

Figuur 13: Index ingekorven vleermuis (1984 = 100)

De 'nieuwe' verblijven zijn ondertussen een standaard onderdeel van de tellingen geworden en worden nauwkeurig gemonitord. Zo laat figuur 12 zien dat zich ook in 2014 dieren ophielden in de nieuwe verblijven. In een aantal van die verblijven waren de maanden voor de telperiode ook dieren aanwezig, echter tijdens de telperiode verbleven deze dieren ergens anders (zoals in Maria Hoop en/of Lilbosch).

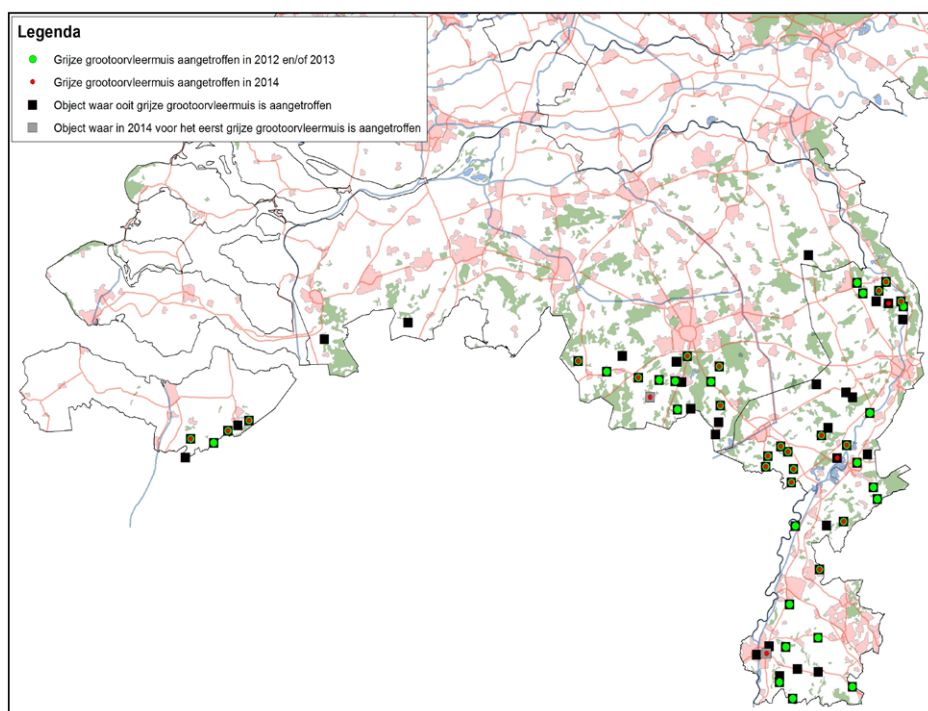
Grijze grootoorvleermuis

Ook voor de grijze grootoorvleermuis is de trend nog steeds positief (sinds 1994, zie figuur 14). Leek er in 2013 sprake van een lichte afname (zie Telganger van april 2014), in 2014 waren de aantallen op het niveau van 2010-2011. Op de zolders waar in het verleden grotere aantallen dieren waren geteld, maar in 2013 juist kleinere aantallen, werden in 2014 weer grotere aantallen geteld. De geconstateerde afname in 2013 lijkt daarom méér het gevolg van natuurlijke dynamiek of weersomstandigheden dan een daadwerkelijke afname.

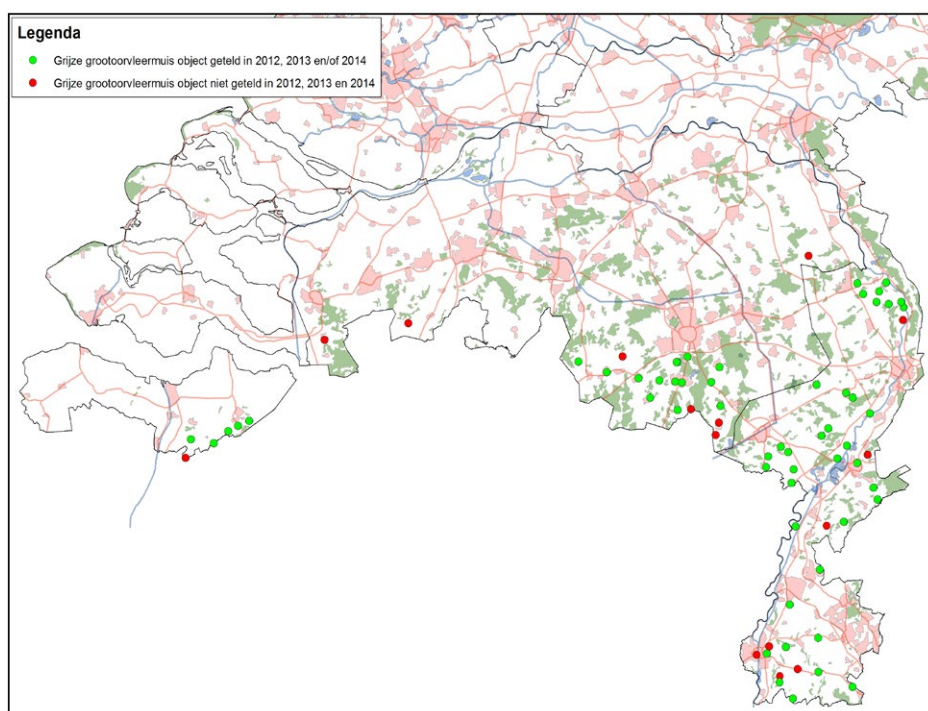

Figuur 14: Index grijze grootoorvleermuis (1996 = 100)

Een groot deel van de objecten waar ooit een grijze grootoorvleermuis is aangetroffen wordt minimaal eens in de drie jaar geteld (zie figuur 15 en 16). Die hoge frequentie is belangrijk omdat in het totaal

Figuur 15: Overzicht van alle objecten waar ooit de grijze grootoorvleermuis is aangetroffen en de tellingen 2012-2014.

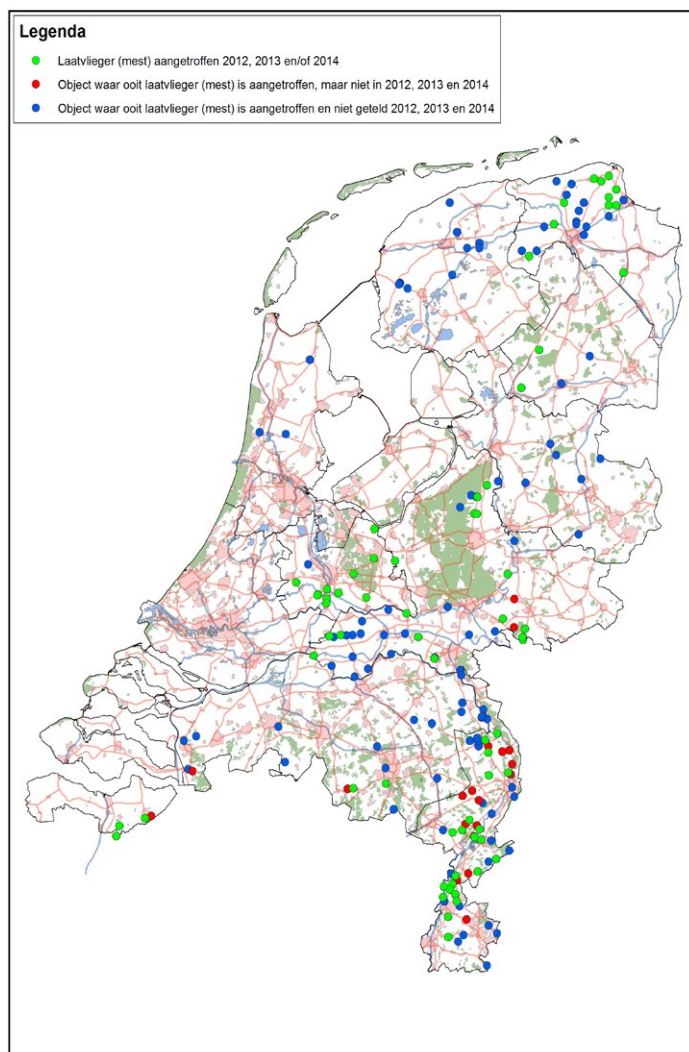
Figuur 16: Tellingen van de afgelopen drie jaar bij objecten waar ooit de grijze grootoorvleermuis is aangetroffen.

slechts weinig dieren worden geteld en een goede representativiteit en teldekking van belang zijn. Bij een eenzijdige of te kleine steekproef kan de resulterende trend sterk worden beïnvloed door min of meer toevallige afwijkingen in aantallen in de getelde objecten. De getelde populatie lijkt zich te stabiliseren op het huidige niveau, maar dit is niet (nog) niet met zekerheid te zeggen. Uit de gegevens weten we niet of er een stabilisatie van de totale populatie is of dat er enkel binnen de momenteel bekende verblijven sprake

is van stabilisatie, terwijl de populatie als geheel nog wel toeneemt. Daarom is het interessant om op zoek te gaan naar de grijze grootoorvleermuis in andere, momenteel nog niet bekende verblijven, zodat we daar beter inzicht in krijgen.

Overige soorten

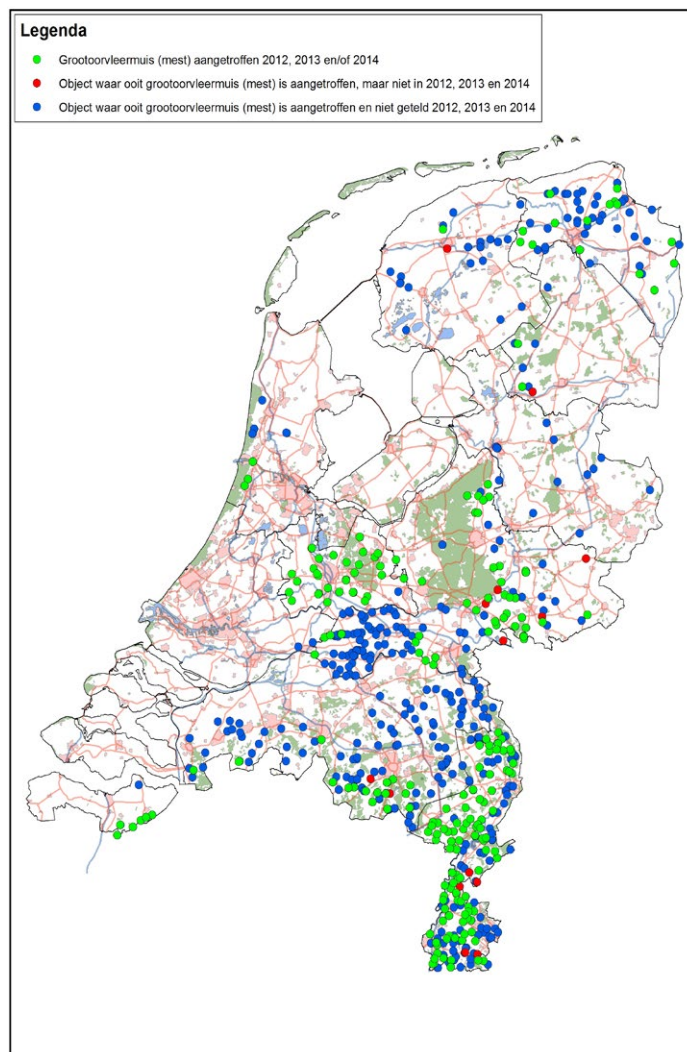
Het meetnet brengt ook deels de verspreiding van andere soorten in beeld. In figuur 17 zie je de verspreiding van de laatvlieger. Een groot deel van de

Figuur 17: Resultaten voor de laatvlieger van de afgelopen drie jaar.

objecten waar ooit laatvlieger (of de mest daarvan) is aangetroffen is de afgelopen drie jaar niet meer geteld. In Noord-Limburg zijn een aantal objecten waar de laatvlieger de laatste drie jaar niet meer voorkomt. Of dit door lokale omstandigheden komt, zoals veranderingen aan het object, of door andere zaken, zoals een verandering in het voedselaanbod in de omgeving, is met deze data niet te achterhalen. Natuurlijk zijn deze data ook niet voldoende om daadwerkelijk van een teruggang in verspreiding van de laatvlieger te spreken, maar licht zorgelijk is het wel.

Wanneer je veranderingen bemerkt bij een object (zoals een zendmast, dichtgemaakte galmgaten, gaas ter duivenwering of een nieuw of gerestaureerd dak), meldt het dan op het telformulier. Zo kunnen we misschien een analyse gaan maken over de effecten daarvan op een soort als de laatvlieger. Gelukkig is het niet allemaal kommer en kwel, zoals de provincie Utrecht voor de gewone grootoorvleermuis laat zien (figuur 18).

Figuur 18: Resultaten voor de gewone grootoorvleermuis van de afgelopen drie jaar.

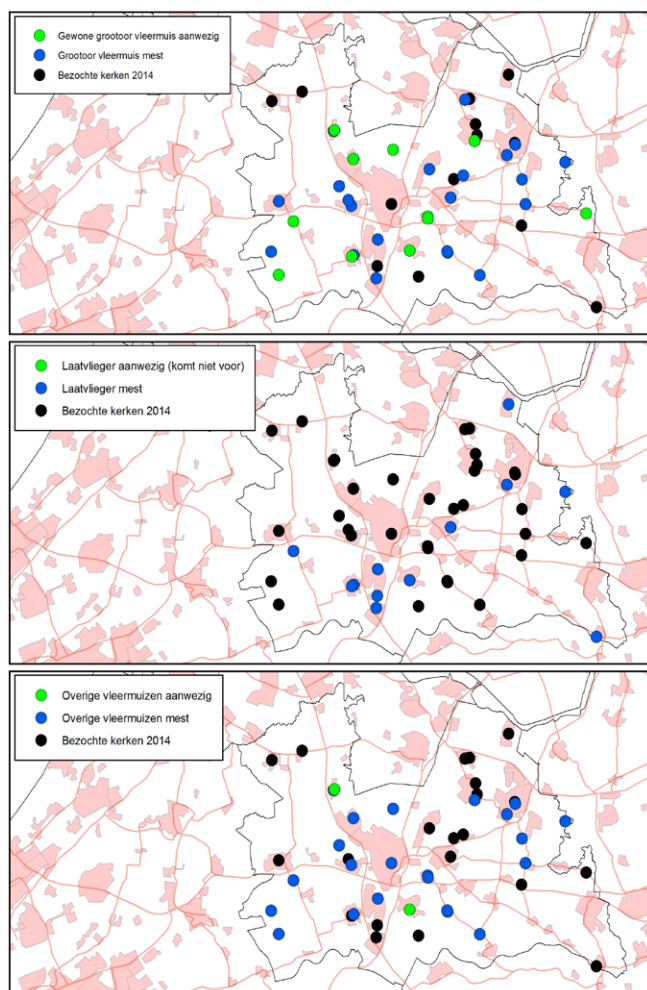
Jurriën Kooijman en Roel Snijders hebben tijdens hun stage bij het Bureau van de Zoogdiervereniging de aanwezigheid van vleermuizen in kerken in de provincie Utrecht deels in kaart gebracht. In een groot aantal kerken in de provincie Utrecht bleken gelukkig ook (sporen van) beide soorten aanwezig te zijn (figuur 19).

Daarnaast heeft Roel het lokale netwerk van de gewone grootoorvleermuis in IJsselstein onderzocht en Jurriën het dieet van de gewone grootoorvleermuis.

Tellers gezocht

Er zijn nog veel zolders en torens waarvan niet bekend is of er vleermuizen verblijven of waar wel vleermuizen van bekend zijn, maar die al langere tijd niet geteld worden. Heb jij tijd en zin om deel te nemen en zo het meetnet uit te breiden? Meld je dan aan via de website; www.zoogdiervereniging.nl/nem, of mail naar neeltje.huizenga@zoogdiervereniging.nl. Met name in (Zuid)Limburg en Zuid-Holland worden momenteel tellers gezocht.

Meetnet Vleermuis Zoldertellingen

Zonder de hulp van de vrijwilligers die de tellingen uitvoeren en de gegevens verwerken en opsturen, is een meetnet niet mogelijk. Wij willen hen daarom van harte danken voor hun inzet en hopen dat zij daarmee nog vele jaren met veel plezier door zullen gaan. Wij staan open voor ideeën of suggesties voor uitbreiding of ondersteuning van het meetnet. Aarzel daarom niet en neem contact met ons op via neeltje.huizenga@zoogdiervereniging.nl of marcel.schillemans@zoogdiervereniging.nl

Het NEM Vleermuis Zoldertellingen team:
Marcel Schillemans, Wesley Overman, Neeltje Huizenga, Martijn van Oene en Tom van der Meij (CBS)

Figuur 19: Resultaten van stageonderzoek door Roel Sniijders en Jurriën Kooijman.

Meetnet Vleermuis Wintertellingen

Een vaste waarde in winterverblijven: de watervleermuis (*Myotis daubentonii*).

De watervleermuis is al jaren (sinds eind jaren '80) de meest getelde vleermuis in winterverblijven in Nederland. De aantallen schommelen de laatste jaren tussen de 6.000 tot 8.000 getelde individuen. Landelijk is sprake van een toename sinds 1986, maar op provinciaal niveau zijn er de nodige verschillen te ontdekken. Voor deze Telganger zijn de indexen van de afgelopen jaren per provincie op een rij gezet en is in wat meer detail gekeken naar de ontwikkelingen. Het is geen uitputtende analyse, dus de resultaten moeten met enige terughoudendheid worden geïnterpreteerd en bekeken. Desalniettemin zijn er wel enkele duidelijke trends zichtbaar.

Data analyse

De gegevens worden hieronder per provincie gepresenteerd, waarbij in de figuren diverse provincies bij elkaar zijn gezet. De provincies verschillen natuurlijk qua landschap, geografie, grootte, maar ook in de aantallen objecten met

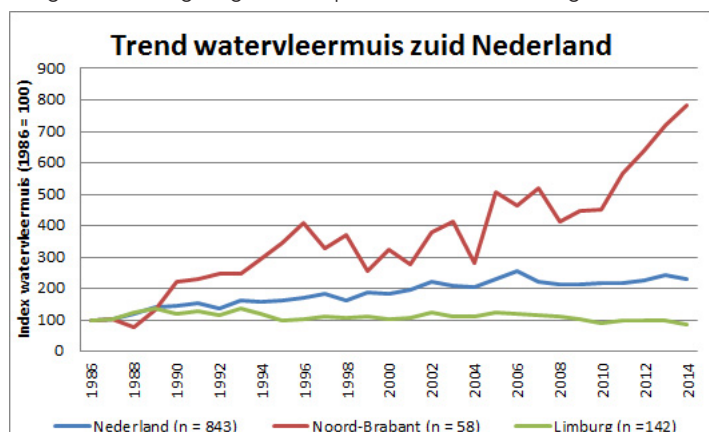
watervleermuizen (wat weer samenhangt met het aantal winterverblijven in een provincie). In de onderstaande figuren zijn de 'kust-provincies' bij elkaar genomen (Zeeland, Zuid-Holland en Noord-Holland). Deze provincies worden gekenmerkt door de grote aantallen bunkers en bunkercomplexen in de duinen. Verder zijn de provincie Utrecht en Gelderland samen genomen, waarbij de forten en andere militaire objecten van de Nieuwe Hollandse Waterlinie belangrijke winterverblijven zijn en waar ook de vele winterverblijven op en rond de Veluwe van belang zijn. Zuid-Nederland wordt vertegenwoordigd door Noord-Brabant en Limburg (inclusief de mergelgroeven). In de 'noordelijke provincies' Friesland, Groningen, Drenthe en Overijssel worden zo weinig watervleermuizen geteld, dat over de trends en aantal niets te zeggen valt. De watervleermuis is in deze provincies met enkele tientallen individuen aanwezig in een beperkt aantal objecten.

Zuid Nederland

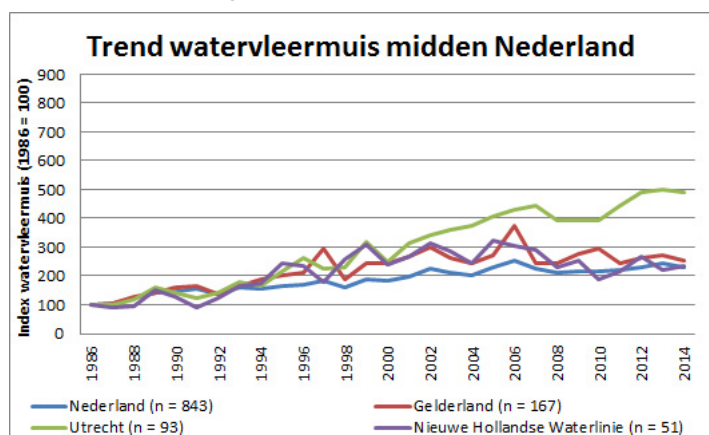
Een blik op de trends in Limburg en Noord-Brabant

Meetnet Vleermuis Wintertellingen

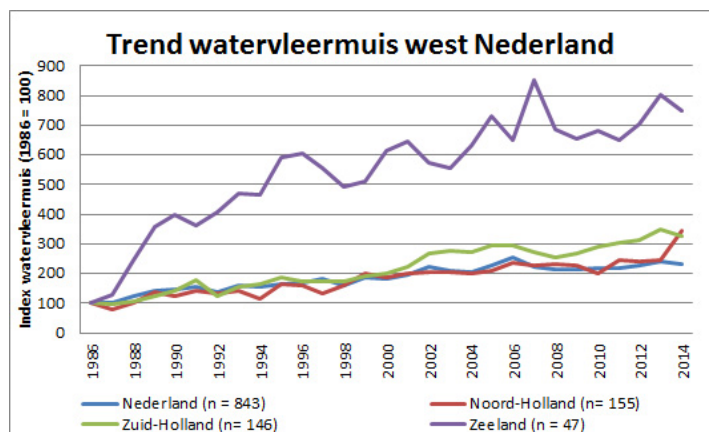
(figuur 20) laat zien dat de watervleermuis in Noord-Brabant sinds 1986 fors is toegenomen, terwijl in Limburg sprake is van een lichte afname. Limburg is daarmee de enige provincie die een duidelijk (licht) dalende trend van de watervleermuis laat zien. Over de oorzaak daarvan is het speculeren. Mogelijk dat de trend in Limburg achterblijft doordat watervleermuizen niet meer naar de mergelgroeves vliegen om te overwinteren. Het kan goed dat tegenwoordig regionaal/provinciaal zoveel geschikte

Figuur 20: Trend van de watervleermuis in de provincies Brabant en Limburg met Nederland als referentie.

Figuur 21: Trend van de watervleermuis in de provincies Utrecht, Gelderland en de Nieuwe Hollandse Waterlinie (NHW) met Nederland als referentie.

Figuur 22: Trend van de watervleermuis in de provincies Zeeland, Zuid-Holland en Noord-Holland met Nederland als referentie.

objecten aanwezig zijn, dat regionaal/provinciaal overwinteren ook een goede strategie is geworden.

Midden Nederland

Ook in Midden-Nederland (figuur 21) zijn er opvallende trends. De trend van de provincie Gelderland komt min of meer overeen met de trend in de objecten van de Nieuwe Hollandse Waterlinie (NHW). Helaas is de trend van zowel Gelderland als de Nieuwe Hollandse Waterlinie de afgelopen 15 jaar negatief aan het worden. Vooralsnog is de populatie stabiel, maar het is de moeite waard om de watervleermuis in Gelderland en in de NHW beter in de gaten te houden. Deze zorgelijke ontwikkeling zou te maken kunnen hebben met de vele herbestemmingen en restauraties van fortten die onderdeel uitmaken van de NHW. Gelukkig zijn er ook positieve uitzonderingen, zoals de restauratie van Fort bij Vechten waar de aantallen watervleermuizen nog steeds toenemen. Opvallend is dat de watervleermuis in de provincie Utrecht wel een positieve trend laat zien, terwijl de objecten van de NHW ook voor een groot deel in Utrecht liggen. Naar verluidt wordt de trend in Utrecht positief beïnvloed door inrichting van overwinteringsobjecten op Soesterberg. Voorwaar een mooi succes of worden daarmee watervleermuizen van de NHW aangelokt?

De bunkers in de duinen van West-Nederland

In de westelijke provincies, Zeeland, Zuid-Holland en Noord-Holland vormen de bunkers in de duinstreek hele belangrijke overwinteringslocaties (figuur 22). De watervleermuis in Noord- en Zuid-Holland volgt netjes de landelijke trend. De trend in Zeeland laat wat meer schommelingen zien, maar volgt sinds begin jaren negentig eveneens netjes de landelijke trend.

Eindconclusie

In veel provincies vormen de watervleermuizen een vaste waarde en worden al jarenlang steeds meer individuen geteld. Opvallend is dat in Limburg de aantallen teruglopen, net als overigens het aantal groeves wat geteld kan worden. Meer aandacht voor de watervleermuis en het niet meer kunnen tellen van groeves is dringend gewenst. Het is ook mogelijk dat het aanpassen van met name bunkers leidt tot meer lokaal overwinterende individuen, zoals bijvoorbeeld bekend is van de meervleermuis, waardoor de 'traditionele' winterverblijven minder worden gebruikt. Door het ontbreken van onderzoek is dat helaas (nog) niet te onderbouwen. Wie pakt deze handschoenen op?

Het NEM Vleermuis Wintertellingen team:
Maurice La Haye, Wesley Overman, Neeltje Huizenga,
Martijn van Oene en Tom van der Meij (CBS)

Gezocht: Zuid-Limburgse tellers voor meetnetten

NEM Vleermuis Zoldertellingen

Een deel van de in Nederland voorkomende vleermuissoorten verblijft in de zomer op zolders van grotere gebouwen zoals kerken, kloosters, kastelen en landhuizen. Deze tellingen vinden plaats door vrijwilligers in het kader van het Meetnet Zoldertellingen. Door de telgevens jaarlijks te vergelijken krijgen we een beeld van aantallen en/of waar welke soorten vleermuizen voorkomen.

Gezocht: Tellers vleermuizen

Locatie: Zuid-Limburg

Tijdsinspanning: Per object (zolder) één bezoek overdag in de periode 15 augustus en 15 oktober. Van deelnemers aan het meetnet verwachten wij dat ze meerdere jaren beschikbaar zijn.

Benodigde vaardigheden: Een goede conditie en geen hoogtevrees. Ervaring met het herkennen en vinden van vleermuizen en hun sporen (mest) in zomerverblijven. Dit kan door nieuwe deelnemers worden opgedaan in een instructie / meeloop bijeenkomst.

Uitvoering: In een telgroep van 2-4 personen.

Meer informatie: www.zoogdiervereniging.nl/nem-zoldertellingen-aantalmonitoring-vleermuizen of via vrijwilligers@zoogdiervereniging.nl

NEM Hazelmuis

De hazelmuis is een zeldzame soort die alleen in Zuid-Limburg voorkomt. Hij bewoont met name de overgangszones van opgaande begroeiingen zoals bos en houtwallen naar struikbegroeiingen en ruigten. In die begroeiing bouwen ze met name in het najaar nesten die met enige oefening goed zijn op te sporen en herkennen. Door het tellen van nesten op vaste transecten levert het meetnet gegevens over de aantalsontwikkeling van de hazelmuis.

Gezocht: Tellers hazelmuisnesten

Locatie: Zuid-Limburg (omgeving Mechelen-Gulpen)

Tijdsinspanning: Per transect twee bezoeken per jaar in de periode 15 september tot 15 november met een tussentijd van minimaal twee weken. We zoeken iemand die meerdere jaren beschikbaar is.

Benodigde vaardigheden: In principe kan iedereen met oog voor detail aan het meetnet meedoen. De nestjes zitten goed verstopt in de vegetatie! Het is wel noodzakelijk om eerst met kenners mee te lopen om het zoekbeeld te ontwikkelen (hoe zien de nesten eruit en waar zijn ze te vinden) en de nesten te kunnen onderscheiden van vogelnesten en dwergmuisnesten.

Uitvoering: Alleen of met zijn tweeën.

Meer informatie: www.zoogdiervereniging.nl/nem-hazelmuis-aantalmonitoring of via vrijwilligers@zoogdiervereniging.nl

Zoogdierenwerkgroep Breda zoekt actieve leden

Heb je altijd al willen weten met welke viervoeters je jou leefomgeving deelt? Ben je benieuwd welke zoogdieren er in jou regio voorkomen? Voor het opstarten van een zoogdierenwerkgroep met als werkgebied Breda, is de Gemeente Breda op zoek naar enthousiaste leden die affiniteit hebben met onderzoek, inventarisatie en studie naar zoogdieren en daar wat van hun vrije tijd voor in willen zetten. De Gemeente Breda wil samen met de werkgroep het grondgebied van de gemeente inventariseren op zoogdieren. Daarvoor worden leden gezocht die zich actief willen inzetten voor de inventarisatie. Hiervoor hoef je geen professional te zijn, maar enige kennis van zoogdieren is een plus. De Gemeente hoopt de inventarisatie- en studiegegevens uiteindelijk te kunnen bundelen in een mooi boekwerk. Heb je interesse om deel te nemen in de werkgroep of wil je meer informatie, stuur dan een reactie naar:

merlijn_hoftijzer@hotmail.com

Foto: Haas / © Wesley Overman

De das. Een goedmoedige lobbies, een prachtig dier met een sprekende kop, een bewoner van oeroude burchten en een sociaal dier met sterke familiebanden

Dit jaar organiseert de Zoogdierverseniging samen met Das&Boom het Jaar van de Das. Dit doen wij om het succes van de das te vieren en iedereen kennis te laten maken met dit fascinerende dier. Het gaat goed met de das! De das werd 50 jaar geleden nog ernstig bedreigd in Nederland, maar dankzij een geslaagde reddingsoperatie zijn de aantallen en de verspreiding flink toegenomen. Er is een grote maatschappelijke inspanning geleverd voor het behoud van deze diersoort. Door onder meer lokale herintroducties en de aanleg van dassenvoorzieningen.

Succesvolle bescherming

Precies 30 geleden werd in de Tweede Kamer de Dassennota goedgekeurd. Dit plan was breed gedragen, omdat het door partijen met uiteenlopende belangen was opgesteld. Dit ambitieuze plan moest ervoor zorgen dat de toen bijna uitgestorven das voor ons land behouden zou blijven. Dankzij de inspanning van terreinbeherende organisaties, Rijkswaterstaat, provincies, herintroducties en de beschermingsinspanningen van Das&Boom is het gelukt. Het gaat weer goed met de das! En dat terwijl ons land steeds voller wordt en het leefgebied voor de das steeds meer onder druk komt te staan.

Interacties das en mens

Meer dassen en meer mensen betekenen meer onderlinge interacties. Een van de meest opvallende daarvan zijn de circa 1.000 dassen die jaarlijks sneuvelen in het verkeer. In het Jaar van de Das willen wij daarom ook extra aandacht besteden aan verkeersvoorzieningen, die dassen veilig naar de overkant van de weg zouden moeten helpen.

Het Jaar van de das

In het jaar van de Das willen we graag dat veel meer mensen kennis maken met dit prachtige dier. En dat zij zijn aanwezigheid in ons landschap kunnen genieten. In 2015 moet dus voor iedereen duidelijk worden dat we heel blij mogen zijn met onze das en dat de bescherming zeer succesvol is geweest. Desondanks moeten we actief en alert blijven om dit dier voor het nageslacht te behouden.

Wat gaat er gebeuren?

Er staan diverse activiteiten op het programma, met als belangrijkste een **dassentelling**. Omdat een das erg schuw is, is het tellen van dassen erg lastig. Aangenomen wordt dat er momenteel zo'n 6.000 dassen leven in ons land. Maar de laatste

uitgebreide dassentelling is alweer van 15 jaar geleden. Daarom organiseren de Zoogdierverseniging en Das&Boom dit jaar in samenwerking met regionale dassenwerkgroepen en terreinbeherende organisaties een nieuwe 'volkstelling' onder de dassen. Naast het verspreiden van informatie over de das via de website en nieuwsberichten verschijnt er in samenwerking met de KNNV Uitgeverij na de zomer een boek over de das. Verder zijn we voorbereidingen aan het treffen voor een **symposium** voor vrijwillige en professionele dassenonderzoekers en beleidsmakers.

Educatief project

Voor de jeugd willen we in het kader van het Jaar van de Das in samenwerking met adviesbureau NME-plaza een educatief project over dassen realiseren. Het is de bedoeling dit extra aantrekkelijk te maken voor scholen door het project te combineren met het aanleren van ICT vaardigheden. Verder is er diverse informatie, onder andere voor het geven van een spreekbeurt beschikbaar.

Meer informatie over het Jaar van de Das is te vinden op www.jaarvandedas.nl

Stefan Vreugdenhil en Neeltje Huizenga werken voor het Bureau van de Zoogdierverseniging, Bert Hesse werkt bij Das&Boom.

De komst van de bever en de otter in Zeeland

Na meer dan twee eeuwen afwezigheid in Zeeland naderen bevers inmiddels in het Krammer-Volkerak de provinciegrens. Ook vanuit Vlaanderen naderen ze de provincie. Otters komen ook steeds dichterbij, nadat ze veertig jaar geleden in Zeeland uitstierven. Vanuit Noord-Nederland breiden zij hun verspreidingsgebied geleidelijk uit. Enkele individuen zijn in Vlaanderen al waargenomen. Sinds eind 2014 leven er zelfs meerdere otters in de Vlaamse Noordelijke Scheldevallei, op circa twintig kilometer van Zeeuws-Vlaanderen. Hoog tijd dus om na te gaan denken hoe we de bever en otter kunnen faciliteren in het Zeeuwse landschap.

Gefinancierd door de provincie Zeeland heeft Het Zeeuwse Landschap een brochure gemaakt onder de titel 'De komst van de bever & otter naar Zeeland'. In de brochure komen de leefomgeving, leefwijze en terugkeer van beide soorten aan bod. Er is daarnaast een inschatting gemaakt welke gebieden de bever en otter als eerste zullen koloniseren, welke problemen er te verwachten zijn en hoe deze opgelost kunnen worden. De brochure is in de eerste plaats geschreven voor beleidsmakers van het buitengebied, terreineigenaren en veldmedewerkers. De uitvoering met een ringband maakt dat de brochure ook een praktische gids in het veld is.

De eerste exemplaren van de brochure werden uitgereikt aan Carla Schönknecht (Gedeputeerde provincie Zeeland) en Toine Poppelaars (Dijkgraaf waterschap Scheldestromen). Dit vond plaats tijdens een door Het Zeeuwse Landschap georganiseerde symposium over de komst van de bever en otter naar Zeeland. Er was veel interesse voor het symposium, met circa 100 deelnemers was de zaal zo goed als vol. Tijdens het symposium lichtte Gijs Kurstjens (Kurstjens Ecologisch Adviesbureau) de leefwijze van de bever en de otter nader toe. Jeannet Rijk (provincie Zeeland) gaf een presentatie over ontsnipperingsmaatregelen door de provincie in Zeeland. Vilmar Dijkstra (Bureau van de Zoogdierverseniging) legde uit hoe de monitoring plaatsvindt met vrijwilligers en medewerkers van het waterschap. Tot slot gaf Koen van den Berge (Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek) een toelichting op de verspreiding van de bever en otter in Vlaanderen.

De brochure is gratis te downloaden via:
www.hetzeeuwselandschap.nl/publicaties

Bas de Maat & Pepijn Calle,
beide werkzaam bij Stichting het Zeeuwse Landschap
en daarnaast actief bij de Zoogdierwerkgroep Zeeland

Agenda

Mei

za 23: Fête de la Nature

vr 29: Kennismakingsweekend zoogdier inventarisatie

Juni

vr 5: Workshop werken met de batdetector

di 9: Workshop bouwen aan een natuurlijke stad

vr 26: Nationaal Ottersymposium

Juli

di 28: Veldwerkgroep zomerkamp Albanië

Augustus

vr 28: Cursus zwermende vleermuizen en paarplaatsen

September

-

Oktober

do 8: Cursus analyse van vleermuisgeluiden

Foto: Haas / © Susanne Kuijpers

Colofon. Ieder half jaar rapporteert het Bureau van de Zoogdiervereeniging over verrichte activiteiten, actuele zoogdiergerelateerde ontwikkelingen en de voortgang van de monitorings (NEM)- en verspreidingsonderzoeken (VO) in de Telganger. Het monitorings- en verspreidingsonderzoek aan Nederlandse zoogdieren is mogelijk door financiering door het Ministerie van Economische Zaken. Partners in de monitoringsonderzoeken zijn SOVON en het Centraal Bureau voor Statistiek. Opdrachtgever: Ministerie van Economische Zaken / Alterra-WOT.

De basis van elke Telganger is de database van de Zoogdiervereeniging. Deze is gevuld met gegevens die zijn verzameld door vele vrijwilligers, medewerkers van de Zoogdiervereeniging, leden van werkgroepen van de Zoogdiervereeniging en waarnemingen die zijn binnengekomen via de websites <http://waarneming.nl> en <http://www.telmee.nl>. Alle waarnemingen worden door de Zoogdiervereeniging beoordeeld op juistheid, voordat deze in de database komen en uiteindelijk in de Nationale Database Flora en Fauna.

Adres: Zoogdiervereeniging, Natuurplaza (gebouw Mercator 3), Toernooiveld 1, 6525 ED Nijmegen
Telefoon: 024-7410500
Website: www.zoogdiervereeniging.nl, www.telmee.nl en www.vleermuis.net

